

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.431; 343.97

DOI <https://doi.org/10.32838/TNU-2707-0581/2020.5/17>

Кайданович Т.М.

Поліський національний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ (ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ): КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено дослідженню термінології у сфері протидії злочинності та торгівлі людьми. Розглянуто співвідношення та взаємозв'язок основних категорій системи запобігання злочинності. Акцентовано увагу на тлумаченні термінів із позиції кримінології та кримінального права. Розкрито значення, основні характеристики термінів та їхнє місце серед кримінологічних категорій. Запропоновано розглядати поняття «протидія злочинності» у статичній та динамічній, тобто дане поняття здатне відобразити як процес управління злочинністю, так і масив нормативної бази, профільної інформаційної підтримки та розроблення. Досліджено позиції вітчизняних та зарубіжних учених щодо змісту поняття «протидія злочинності», його межі та здатність слугувати всеохоплюючим терміном для позначення діяльності усіх державних та недержавних структур із попередження, припинення, запобігання злочинності. Визначено обсяг поняття «боротьба зі злочинністю», яке являє собою систему методів та заходів, спрямовану на виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів. Установлено співвідношення терміна з іншими категоріями системи. Розглянуто терміни «превенція» та «попередження» та їх взаємозв'язок із терміном «запобігання». Досліджено сутність та обсяг терміна «запобігання» і встановлено, що «запобігання злочинності» включає у себе діяльність із «профілактики» та «припинення».

Надано терміну «профілактика» кримінологічного тлумачення. Досліджено поняття «припинення», його значення та місце у рамках профілактики та запобігання злочинності. Проаналізовано підхід до класифікації термінів як форм запобігання злочинам, зокрема поняття «попередження», «припинення», «загальна» та «індивідуальна» профілактика злочинів. Розглянуто поняття «запобігання» з погляду віктимології, місце та значення суб'єктів та об'єктів запобігання. Даний термін досліджено через призму діяльності з управління процесами, зокрема як вид соціального управління, що має на меті гальмувати, усунути та нейтралізувати причини, умови, явища та процеси, що стимулюють злочинність.

Ключові слова: протидія злочинності, запобігання, профілактика злочинів, запобігання, попередження злочинності, припинення.

Постановка проблеми. Наука сучасної кримінології оперує значним обсягом визначення та понять: «протидія», «боротьба», «профілактика», «превенція», «запобігання», «припинення», «попередження» торгівлі людьми, однак чіткого розмежування між термінами не існує. Учені використовують дані поняття у власному баченні, що ускладнює розуміння та релевантне застосування кримінологічної термінології під час проведення наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій вітчизняних та зарубіжних кримінологів дає змогу зробити висновок, що наукова спільнота

умовно поділилася на два табори щодо тлумачення термінології у галузі протидії злочинності. Частина науковців схильна узагальнювати поняття та взаємозамінити їх, а інша – чітко розділяти та давати кожному визначенню свій зміст. Зокрема, до першого табору належать такі науковці, як В.М. Бурлаков, Л.М. Давиденко, І.М. Даньшин, В.В. Голіна, М.Ю. Валуйська, В.М. Кудрявцев, Г.М. Міньковський, О.Б. Сахаров, О.М. Бандурка, О.М. Литвинов та ін. До другого табору належать А.Ф. Зелінський, Я.І. Гілінський, О.О. Юхно, А.П. Закалюк, Ю.Ф. Іванов, О.М. Джужа, Л.С. Сміян,

Ю.В. Нікітін, К.А. Гусева, А.А. Герцензон, М.В. Щедрин та ін.

Постановка завдання. Метою статті є визначення сутності, обсягу криминологічного впливу, розмежування та співвідношення криминологічних понять у галузі протидії торгівлі людьми з метою подальшого їх застосування у наукових дослідженнях.

Виклад основного матеріалу дослідження. На нашу думку, поняття «протидія злочинності» варто одночасно розглядати як у статичці, так і в динаміці. Динамічний бік відображатиме протидію злочинності, видом якої є торгівля людьми, як процес управління даним видом злочинності. Мається на увазі, що за допомогою різних форм діяльності та видів заходів можливо активно впливати на стан злочинності на будь-якій її стадії. Статичний бік відображається сукупністю нормативно-правових актів, інформаційних матеріалів та наукових розробок, що мають на меті протидію торгівлі людьми.

О.О. Южно вважає доцільним використовувати термін «протидія злочинності», зазначаючи, що не підтримує думку О.М. Бандурки та О.М. Литвинова, що «у криминологічній науці не прийнято вживати термін «протидія злочинності», оскільки він не відображає суті діяльності щодо «боротьби» зі злочинністю, а про «протидію» може йтися тоді, коли така діяльність державних органів, суспільства та окремих громадян за своєю сутністю та змістом дорівнюватиме і буде протилежною за спрямуванням діяльності осіб, які вчиняють злочини» [14, с. 164]. Однак детальний аналіз праць О.М. Бандурки та О.М. Литвинова дає змогу зробити висновок, що автори, навпаки, підтримують використання саме терміна «протидія злочинності», зазначаючи, що «протидія злочинності» дає змогу відобразити всю сукупність діяльності держави, суспільства та громадян щодо недопущення злочинних посягань. Недарма останнім часом цей термін активно використовується не лише в науці, а й у законотворчій діяльності [1, с. 173].

Заслуговує на увагу думка А.П. Закалюка, який вважає, що суть поняття «боротьба зі злочинністю» має лише одну загальну рису, що полягає у чиненні супротиву злочинам, що, своєю чергою, є складовою частиною іншого, більш загального предмета, яким є протидія злочинності. Відповідно, термін «протидія» однозначно відображує лише дію, що полягає у супротиві, та не розкриває змісту, наприклад запобігання, як і інших форм протидії злочинності [4, с. 53–84]. Ми частково

погоджуємося, що «боротьба зі злочинністю» є складовою частиною ширшого поняття, яким є «протидія». Під поняттям «боротьба зі злочинністю» у вузькому значенні ми розуміємо систему методів та заходів, спрямовану на виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів. Водночас ми не поділяємо думку вченого, що «протидія» однозначно відображає лише одну дію, що полягає у супротиві, оскільки дане явище є збірним та має більш об'ємне значення.

Досить доречним буде згадати думку Л.М. Давиденко, який в одній з останніх монографій цілком слушно зауважив, що термін «протидія» з позицій семантики тлумачиться як дія, що чинить супротив (рос. – наперекор) іншій дії або явищу, а криминологічний аспект протидії означає діяльність «із виявлення причин та умов злочинності, їх усунення, послаблення або нейтралізації» [8, с. 53–62]. Ми погоджуємося з думкою вченого, що даний термін у криминології набуває особливих рис.

У юридичній літературі терміни «профілактика», «превенція», «запобігання» та «попередження» дуже часто використовують як синонімічні поняття, не надаючи їм індивідуального змісту, або визначають одне поняття через інше. Наприклад, Словник української мови термін «превенція» визначає як систему заходів, спрямовану на запобігання, попередження чого-небудь (наприклад, злочинів) [11]. Звідси метою превенції є запобігання та попередження. Або термін «попередження» в одному зі значень визначається як запобігання вияву чого-небудь небажаного [12]. Однак, на нашу думку, у криминології кожне із зазначених вище понять набуває певних особливостей, що впливають на їх тлумачення. Тоді як релевантна термінологія є ключем до розроблення та застосування ефективних мір та заходів протидії торгівлі людьми.

Відомі дослідники О.М. Бандурка та О.М. Литвинов пропонують трактувати поняття так: **профілактика** – цілеспрямована діяльність із виявлення та усунення причин та умов конкретних злочинів; **запобігання** – недопущення реалізації замислених злочинів шляхом установа осіб, що намагаються їх учинити, а також ужиття до них необхідних заходів; **припинення** – перешкоджання продовженню розпочатого злочину та доведенню його до кінця. Науковці вказують, що профілактика, запобігання і припинення злочинів функціонально ближчі до правоохоронної діяльності, оскільки стосуються таких стадій механізму злочинної поведінки, як при-

йняття рішення про вчинення злочину, його планування, підготовка і виконання рішення. Виділення стадій запобігання, припинення, профілактики дуже важливе щодо запобігання саме злочинам. Коли ж йдеться про злочинність у цілому як про соціальне явище, найчастіше використовується термін «запобігання злочинності» [1, с. 170–171]. На нашу думку, вказані визначення набувають більшого сенсу з погляду кримінального права, однак у кримінології зміст даних термінів суттєво відрізняється.

І.М. Даньшин, В.В. Голіна та М.Ю. Валуйська під поняттям «запобігання злочинності» розуміють сукупність різноманітних видів діяльності і заходів у державі, спрямованих на вдосконалення суспільних відносин із метою усунення негативних явищ та процесів, що породжують злочинність або сприяють їй, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки [9, с. 53].

Справедливо зазначають О.М. Бандурка та О.М. Литвинов, що запобігання злочинності виступає й як зовнішня, активна форма захисту особи (забезпечення зовнішнього боку захищеності її від кримінальних загроз), й як реалізація відповідних (морально-психологічного та правового характеру) заходів забезпечення стану стійкості самої особи перед кримінальними загрозами [1, с. 170].

Більшість кримінологів погоджується, що запобігання злочинності включає у себе діяльність із профілактики та припинення.

Аналіз робіт Ю.Ф. Іванова дає змогу зробити висновок, що науковець під профілактикою злочинності розуміє багаторівневу систему державних і громадських заходів, спрямованих на усунення, нейтралізацію чи ослаблення чинників, які породжують злочинність або сприяють їй. Профілактика забезпечується за допомогою запобігання криміногенним ситуаціям, їх усунення, ослаблення дії криміногенних факторів та їх нейтралізації, захисту можливих об'єктів від зазіхань, правової та кримінологічної пропаганди серед населення [7, с. 164].

А.Ф. Зелінський вважає кримінологічною профілактикою усунення криміногенних факторів (причин та умов) безвідносно до конкретного злочинного зазіхання, котре чинить хто-небудь. Інша справа – припинення. Це слово відображає негативну оцінку події, котрої намагаються уникнути, й адресний активний характер запобіжних дій. Припиняється лише те, що вже почалося, тобто йдеться про протидію початковій злочинній діяльності [6].

Схожої думки дотримуються Ю.Ф. Іванов, О.М. Джужа, Л.С. Сміян, Ю.В. Нікітін та інші вчені, які вважають, що припинення полягає у діях, спрямованих на зупинення злочинної діяльності, що вже почалася, та на недопущення настання злочинного результату [7, с. 163–164].

На нашу думку, Л.С. Сміян та Ю.В. Нікітін вкладають у поняття дещо вузький зміст та розглядають запобігання та припинення як два окремі види діяльності. Зокрема, під запобіганням злочинності розуміють спрямоване на перешкодження здійсненню злочинного наміру конкретної особи до початку посягання на стадіях виявлення, наміру або готування до злочину, а під припиненням – припинення злочинної діяльності, що вже розпочалася та має за мету забезпечити ненастання її шкідливих наслідків [10, с. 109]. Ми вважаємо, що припинення як складова частина охоплюється поняттям «запобігання».

Однак нам особливо імпонує думка зазначених науковців, що запобігання злочинності – це найгуманніший засіб підтримувати правопорядок, забезпечувати безпеку охоронюваних правом цінностей та уберігати нестійких громадян від подальшого морального падіння, не даючи їм стати злочинцями [10, с. 109].

Досить змістовно, на нашу думку, В.В. Голіна визначає об'єкт запобіжного діяння як окремі негативні явища і процеси реальної дійсності матеріального і духовного характеру (або їх сукупність), різні за генезою, сферою, формами та інтенсивністю проявів, які, взаємодіючи із властивостями особистості, призводять до виникнення кримінальної мотивації, наміру, прийняття рішення на вчинення злочину та його реалізацію [5, с. 49]. Додамо, що перелічені чинники також впливають на віктимологічний стан потенційних жертв, визначають ступінь уразливості до злочинних посягань проти них.

Викликає науковий інтерес теза К.А. Гусевої про те, що «у боротьбі зі злочинністю в Україні немає іншого альтернативного шляху, ніж створення ефективної системи запобігання злочинам на всіх основних рівнях, напрямках і стадіях цієї боротьби, включаючи системно-комплексні загальнодержавні заходи соціальної профілактики злочинності й заходи щодо спеціального правоохоронного попередження (недопущення), припинення злочинів, вирішення й усунення конкретних причин і умов, що сприяють їх скоєнню» [3, с. 231–232].

Аналіз праці К.А. Гусевої дає змогу зробити висновок, що авторка вважає головним методом

боротьби зі злочинністю *запобігання* злочинам. Звідси, термін «боротьба зі злочинністю» є ширшим та включає у себе заходи запобігання, профілактики, попередження та припинення. У цьому разі ми не погоджуємося з позицією авторки щодо тлумачення термінології. На нашу думку, трактування поняття «запобігання злочинності» як метод боротьби зі злочинністю не відповідає сутності та значенню даної діяльності. Водночас наголошуємо, що запобігання злочинності та боротьба зі злочинністю є рівнозначними складниками протидії злочинності як діяльності та явища.

К.А. Гусєва, фокусуючись на функції запобігання злочинам із боку органів внутрішніх справ, називає *попередження* (недопущення) підготовлених злочинів, *припинення* злочинів на стадії замаху на них, *загальну профілактику* злочинів (вирішення та усунення причин і умов, що сприяють учиненню злочинів), *індивідуальну профілактику* злочинів (виявлення осіб, від яких можна очікувати вчинення злочинів) формами запобігання злочинам [3, с. 232–233]. Ми цілком погоджуємося з таким підходом.

Дискусія щодо даних понять у науковому середовищі не припиняється. Низка вчених, таких як Л.М. Давиденко, О.Б. Сахаров та ін., вважають, що терміни «попередження», «профілактика», «запобігання» можуть використовуватися як взаємозамінні. Своєю чергою, аналіз праць В.В. Голіна демонструє, що вчений під поняттям «попередження» об'єднує усі заходи превенції, а «профілактика» вже безпосередньо спрямована на нейтралізацію причин та умов злочинності.

Заслугує на увагу думка А.А. Герцензона, який визначав запобігання злочинності як реалізацію усієї системи державних і громадських заходів, заходів виховного, культурного та економічного характеру, пов'язаних із заходами примусу [2, с. 115].

М.В. Щедрін вважає, що запобігання злочинності являє собою специфічний вид соціального управління, метою якого є зменшити вірогідність злочинної поведінки шляхом використання суб'єктом усього комплексу законних заходів впливу, включаючи і заходи примусу, щоб стимулювати включення об'єкта в систему суспільно корисних відносин та обмежити його негативні зв'язки [8, с. 8].

Висновки. Суттю криминологічного запобігання злочинності, на нашу думку, виступає саме діяльність, спрямована на максимально можливе усунення детермінантів та припинення дії чинників, що її зумовлюють на даний момент, із метою зменшення рівня злочинності у суспільстві та гальмування темпів її поширення.

Запобігання злочинності – це, по суті, діяльність, спрямована на виявлення причин і умов (детермінантів) злочинності, що фокусується не лише на злочинцеві як суб'єкті злочину, а й на жертві, її віктимній поведінці, зовнішніх та внутрішніх обставинах та обстановці, стані загальної соціально-правовій безпеки, їх подальшому усуненню.

Таким чином, *запобігання злочинності* як окремий вид соціального управління має на меті гальмувати, усувати та нейтралізувати причини, умови, явища та процеси, що стимулюють та каталізують злочинність, застосовуючи спеціально розроблені заходи та методи вповноваженими на те державними органами та громадськими організаціями спеціального спрямування.

Особливу роль, на нашу думку, у запобіганні торгівлі людьми як виду запобігання злочинності на всіх трьох рівнях на сучасному етапі розвитку країни та системи протидії злочинності відіграють громадські організації, метою діяльності яких виступає протидія торгівлі людьми в Україні.

Список літератури:

1. Бандурка О.М., Литвинов О.М. Система протидії злочинності: поняття та сутність. *Вісник Криминологічної асоціації України*. 2015. № 2. С. 168–177.
2. Герцензон А.А. Введение в советскую криминологию. Москва : Юридическая литература, 1965. 388 с.
3. Гусєва К.А. Запобігання злочинам як головний стратегічний напрям функціонального реформування діяльності органів внутрішніх справ. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2010. Вип. 4. С. 230–236. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2010_4_33 (дата звернення: 10.06.2020).
4. Закалюк А.П. Курс сучасної української криминології: теорія і практика : у 3-х кн. Київ : Ін Юре, 2007–2008. Кн. 1. 424 с.
5. Голіна В.В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навчальний посібник. Харків : Нац. юрид. акад., 2011. 120 с.
6. Зелінський А.Ф. Криминологія : навчальний посібник. Харків : Рубікон, 2000. 240 с.

7. Іванов Ю.Ф., Джу́жа О.М. Кримінологія : навчальний посібник. Київ : Паливода А.В., 2006. 264 с.
8. Кримінологія. Загальна та Особлива частини : підручник / за ред. І.М. Даньшина. Харків : Право, 2003. 352 с.
9. Кримінологія. Загальна та Особлива частини : підручник / І.М. Даньшин та ін. ; за заг. ред. В.В. Голіної ; 2-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2009. 288 с.
10. Кримінологія : підручник / за заг. ред. Л.С. Сміяна, Ю.В. Нікітіна. Київ : Національна академія управління, 2010. 496 с.
11. Словник. *Портал української мови та культури*. URL : <https://slovnyk.ua> (дата звернення: 17.07.2020).
12. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL : <http://sum.in.ua> (дата звернення: 17.07.2020).
13. Щедрин Н.В. Основы общей теории предупреждения преступности : учебное пособие. Красноярск, 1999. 142 с.
14. Юхно О.О. Визначення, понятійний апарат і сутність протидії злочинності в Україні. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 2(13) С. 163–172.

Kaidanovych T.M. THEORETICAL BASICS OF CRIME PREVENTION (HUMAN TRAFFICKING): CRIMINOLOGICAL ASPECT

The article is devoted to the evaluation of terminology in the field of combating crime and human trafficking. The research is focused on correlation and interrelation of the main categories of the crime prevention system. This study focuses on the interpretation of terms from the standpoint of criminology and criminal law. This paper aims to reveal the essence, main characteristics of terms and their place among criminological categories.

It is proposed to consider the concept of “crime prevention” in statistics and dynamics. This concept is able to reflect both the process of crime management and the array of regulations, specialized informational support, recommendations and guidelines of the scientific community.

The article examines the positions and points of view of national and foreign scholars on the content of the concept of combating of crime, its frames and the ability to serve as a comprehensive term to describe the activities of all governmental and non-governmental organizations to avoid, terminate and prevent crime.

This paper defines the scope of the concept of “combating the crime”. The research established the correlation of the term with other categories of the system.

This paper seeks to address the essence of terms “aversion”, “avoidance” and their interdependence with the term “prevention”. Our research of the nature and scope of the term of prevention let us to conclude that “crime prevention” incorporates “prophylaxis” and “termination” activities.

We would like to specify that this paper confers the term “prophylaxis” of criminological interpretation. In our research we gave a critical analysis to the concept of “termination”, its meaning and place in the prophylaxis and prevention of crime. This study examines the approach to the classification of terms as forms of crime prevention, in particular the concepts of avoidance, termination, general and individual crime prophylaxis.

We propose to take into account the concept of “prevention” from victimology perspective by investigating the place and meaning of subjects and objects of prevention of crime. This term is studied through the prism of process management activities, in particular, as a type of social management, aims to inhibit, eliminate and neutralize the causes, conditions, phenomena and processes that stimulate crime.

Key words: *crime prevention, crime avoidance, crime termination, combating the crime, crime prophylaxis.*